

דתישבו

פרשת דברים, תשע"ט, מספר 1330

"כי המשפט לא-להים הוא"; בעיית המשפט ויחסה לחורבן

שובל שפט

להטות משפט, ולהעניק יחס ענייני שווה לבעלי הדין, בין שהם אנשים חשובים ובין שהם אנשים פשוטים. נאמר כאן: "כי המשפט לא-להים הוא", אך בניגוד לשאר הציוויים לשופטים, הביטוי הזה אינו מתבקש, לכאורה, מהמעמד, ונשאלת השאלה מה פירושו ומה מקומו כאן.

אפשר להציע שלוש אפשרויות סבירות למיקומו של הביטוי בפסוק, ומכאן נוכל לעמוד גם על פירושו. לפי האפשרות הראשונה, הביטוי "כי המשפט לא-להים הוא" קשור לנאמר לפניו: "לא תגורו מפני איש". אל לשופט לחשוש מבעלי הדין. הוא אמור לשפוט משפט צדק, שהרי המשפט הוא על פי התורה, לפי ציווי ה', ונמצא שאין בעל הדין מלין אלא על ה' (כדברי החזקוני).

האפשרות השנייה היא, שביטוי זה מתייחס לכל הנאמר מתחילת הפסוק: "לא תכירו פנים במשפט.. וגו'. אפשר להבין את הפסוק לפי דברי האזהרה של המלך יהושפט לשופטים בדב"ה¹ יט:ו: "כי לא לאדם תשפטו כי לה". כלומר, המשפט הוא עניין א-לוהי, ועל השופטים לתת דין וחשבון לקב"ה ולא לבעלי הדין ולקרוביהם (כדברי הרמב"ן ורד"צ הופמן).

אפשרות נוספת היא לקשור את הביטוי "כי המשפט לא-להים הוא" גם לסוף הפסוק: "והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתי". אל לשופטים לחשוש מפני איש, משום שהקב"ה מעורב בהליך המשפט עד כדי כך, שמשה יכול לשאול אותו כל דבר שקשה לו. לפי פרשנות זו, הביטוי "כי המשפט לא-להים הוא" מתייחס למעורבות הא-לוהית הישירה בתחום המשפט, שהייתה בזמנו של משה.

חז"ל פירשו את הפסוק אחרת. במסכת סנהדרין (ח ע"א) מובאת דרשה בשם האמורא ר' חמא בר חנינה:

"כי המשפט לא-להים הוא" ... אמר הקדוש ברוך הוא, לא דיין לרשעים שנוטלין מזה ממון ונותנים לזה שלא כדין, אלא שמטריחין אותי להחזיר ממון לבעליו.

בדרשה זו ר' חמא מתייחס לדיינים שמטים את הדין, ונוטלים מאחד מבעלי הדין ממון שלא בצדק כדי לתת אותו לבעל הדין השני. נראה

הפטרות 'חזון ישעיהו', הנקראת בקרב רוב קהילות ישראל בשבת שלפני תשעה באב, מדגישה את חשיבות המשפט לחיים החברתיים התקינים של עם ישראל על אדמתו, ואת הצורך בתיקון המשפט כבסיס לשיקום הלאומי של ממלכת יהודה.

הפסוקים הראשונים בהפטרה מדברים באופן כללי על עזיבת ה', אבל כבר בפסקה השנייה המוקד עובר לעבירות שבין אדם לחברו. בפס' טז-יז הנביא מפרט את מה שהעם צריך לתקן, ומונה בעיקר דברים הקשורים למשפט: "וַחֲצוּ הַזֶּכֶּה הַסִּירוּ וְעַ מַעְלָלֵיכֶם מִנְּגַד עֵינֵי חֲדָלוּ הָרַע. לַמָּדוּ הֵיטֵב דַּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אֲשֶׁר חָמוּץ שִׁפְטוּ יְתוֹם רִיבו אֱלֻמְנָה". בפסוק הראשון הנביא מפציר בעם לסור מרע: "חדלו הרע", ובפסוק השני הוא מצווה עליהם לעשות טוב: "למדו היטב", כלומר, למדו להיטיב¹. לאחר ההנחיה הכללית בא הפירוט: דרשו משפט, אשרו חמוץ, שפטו יתום וריבו אלמנה. ארבעת הדברים הללו מתבארים בהמשך הנבואה, כאשר בפסקה הבאה הנביא מבקר את יושבי ירושלים על עיוות המשפט: "שִׁרְיָךְ סוֹרְרִים וְחִבְרֵי גִנְבִים כֹּלֹּ אֱהָב שָׁחַד וְרִדְף שְׁלֹמֹנִים, יְתוֹם לֹא יִשְׁפְטוּ וְרִיב אֱלֻמְנָה לֹא יָבֹא אֲלֵיהֶם". בסוף הפסוק נזכרים אותם דברים שהנביא דרש לתקנם קודם לכן: משפט היתום וריב האלמנה. בפסוק הזה גם מתבאר מדוע השופטים אינם דואגים ליתום ולא אלמנה; הם לוקחים שוחד ומטים את הדין לטובת בעלי הממון, והמפסידים מכך הם דלי האמצעים, היתום והאלמנה.

עניין המשפט מופיע גם בפרשתנו. לאחר שמסופר על מינוי השופטים, התורה מתארת מה ציווה משה רבנו את השופטים החדשים: "וְאֶצְנֶה אֶת שִׁפְטֵיכֶם בְּעַת הַהוּא לֵאמֹר שְׁמַע בֵּין אֲחֵיכֶם וּשְׁפִטְתֶּם צְדָק בֵּין אִישׁ וּבֵין אָחִיו וּבֵין גֵּר. לֹא תִכְרוּ פָנִים בַּמִּשְׁפָּט כִּקְטָן כַּגָּדֹל תִּשְׁמָעוּן, לֹא תִגּוּרוּ מִפְּנֵי אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לֹא-לֵהִים הוּא וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תִּקְרְבוּן אֵלַי וּשְׁמַעְתִּיו". גם כאן נראה שהמסר הוא לא

* ד"ר שובל שפט הוא חוקר בפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר אילן.

¹ ראו פירושי מצודת דוד, מהר"י קרא ודעת מקרא על אתר.

חז"ל היא, שהעברת הדין לשמיים שלילית, משום שהיא מעוררת דין על העולם ומונעת השפעת ברכה עליו.

מקור נוסף שממנו אפשר ללמוד על מחירו של המעבר לדין שמיים הוא הלכה בתוספתא סוטה טו, ז:

משבטלה סנדרי, בטל שיר מבית המשתאות. וכי מה היתה סנהדרין מועלת להן לישראל? אלא לענין שנ' "וְאִם הָעֵלָם יַעֲלִימוּ עִם הָאָרֶץ" (וי' כ:ד) וגו'. בראשונה, כשהיה אדם חוטא כשהיה סנדרי קיימת נפרעין ממנו עכשיו, ממנו ומקרוביו שנאמר: "וְשִׁמְתִי אֲנִי אֶת פְּנֵי בְּאִישׁ הַהוּא וּבְמִשְׁפַּחְתּוֹ וְגו'" (שם, ה).

ההלכה הזאת עוסקת באחד ההיבטים של החורבן; ביטול דיני נפשות. ההלכה מספרת שמשבטלה הסנהדרין בטל שיר מבית המשתאות. ושואלים, במה הועילה סנהדרין לישראל עד כדי כך שמתוך אבלות על ביטולה, ביטלו את השיר? התשובה מסתמכת על הפסוקים מפרשת המולך: "אם העלם יעלימו עם הארץ את עיניהם מן האיש ההוא בתתו מזרעו למלך לבלתי המית אתו. ושמתני אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אתו ואת כל הזנים אחריו לזנות אחרי המלך מקרב עמם" (וי' כ:ד-ה). ההלכה בתוספתא מתבססת על הבדל בענישה בין הפסוק הראשון, שבו נאמר שהיה על 'עם הארץ' להמית את מי שהעביר את בנו למולך, לבין הפסוק השני, המפרט את דין שמיים, ובו נאמר שהקב"ה ימית את המעביר בנו למולך ואת משפחתו.

התוספתא לומדת מההבדל בין הפסוקים, שיש הבדל עקרוני בין הענישה בדין אדם לענישה בדין שמיים. הענישה בידי אדם מיוחדת לעברין שעשה את העבירה, ואילו הענישה בידי שמיים כוללת את העברין ואת קרוביו. לפי ההלכה בתוספתא, השיר בטל מבית המשתאות משום שהמשפט האנושי ה"מקל" בדיני נפשות התבטל, והדין עבר למשפט "החמור" בידי שמיים. נראה שביטול השיר מבית המשתאות, בתגובה על ביטולה של הסנהדרין, מבטא לפי התוספתא אבלות על אובדנו של המשפט הענייני האנושי. משפט שאינו חוקר כליות ולב, אלא מתמקד בעברין ספציפי ובראיות המאפשרות להרשיעו ולהענישו. המשפט האלוהי צודק יותר מהמשפט האנושי, משום שהוא אינו מבודד את מעשה העבירה, אלא מטיל את האחריות גם על הסביבה התומכת של העברין. אולם, דווקא משום שדין שמיים צודק יותר, קשה יותר לשאת אותו, ועל כך ראוי להתאבל.

אם כן, שהדרשה מפרשת את הכתוב כאזהרה לדיינים: אל תגורו מפני איש ואל תטו משפט, משום שהמשפט לא-להים הוא. אם תעשו כן, תאלצו את הקב"ה לתקן את העיוות שגרמתם, ולהחזיר את הממון לבעליו המקוריים. הדרשן רואה בעיוות הדין "הטרחה" מיותרת של הקב"ה. רעיון זה מפותח יותר בדרשה הנמצאת במדרש תהלים (מזמור עב:ג):

אמר ה' אליעזר: כל מקום שאין דין, יש דין וכל מקום שיש דין, אין דין. כיצד? בזמן שבית דין עושין דין מלמטה, אין הדין בשמים, ובזמן שאין דין למטה, יש דין בשמים, והקב"ה יושב עליהם בדין וגובה מהן, ובשעה שהדין בארץ, אומר הקב"ה: מה יש לי לעשות הוא אומנותי, שנאמר "כִּי אֶל־הִי מִשְׁפָּט ה'" (יש' ל:יח). ואומר "אִם בְּחֻקֵי תִלְכוּ וְאֶת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ" (וי' כו:ג). אם נטלתם אומנותי, אני מבקש אומנות אחרת, שנאמר "וְנִתְּתִי גִשְׁמֵיכֶם בְּעֵתָם" (שם), לכך נאמר "דִּין עִמָּךְ בְּצִדְקָךְ וְעֵינֶיךָ בְּמִשְׁפָּט" (תה' עב:ב). כיון שנעשה הדין מיד "ישאו הרים שלום לעם וגבעות בצדקה" (שם, ג).

בתחילת הדרשה הדרשן קובע עיקרון כללי, שבשעה שנעשה דין למטה, נמנע הקב"ה מלדון למעלה. אך אם בית הדין מועל בתפקידו, הקב"ה יושב בדין וגובה מכל אחד את מה שקיבל שלא בצדק. ההמשך מפתיע הרבה יותר. הדרשן מדמה את הקב"ה לאומן בטל, שאחרים עוסקים במלאכתו. מאחר שהוא צריך להתפרנס, הוא נוטל לעצמו אומנות אחרת. אך אם הם מתרשלים ומפסיקים לעסוק בה, מיד הוא חוזר לאומנותו המקורית. כך הקב"ה; אומנותו המקורית הייתה עשיית משפט. כל עוד בני האדם עוסקים בה, הקב"ה יכול לעסוק בהורדת גשמים והבאת ברכה לעולם, וכשאינו עוסקים בה ולא נעשה דין צדק, חוזר הקב"ה לאומנותו המקורית ועושה דין בעולם.

מעבר לציוריות וליופי של הדרשות הללו, נראה שהן באות לענות על בעיה מחשבתית מהותית באשר לתפקידו של המשפט האנושי. במקרא ובספרות חז"ל אנו מוצאים מקורות רבים המייחסים את תפקיד השיפוט לקב"ה. אברהם אבינו מכנה את ה' "שופט כל הארץ" (בר' יח:כה), והחגים ראש השנה ויום הכיפורים מתפרשים בספרות חז"ל כימים שבהם הקב"ה דן את כל באי העולם וחותרם את גזר דינם. לאור המרכזיות של דמות ה' כשופט, נשאלת השאלה מה מקומו של המשפט האנושי? או מדוע העבירה של הטיית משפט קריטית עד כדי כך, שהתורה מזהירה עליה פעמים רבות, והנביא ישעיה תולה בה את חורבן ממלכת יהודה? הרי גם אם הדיינים מועלים בתפקידם, ממילא ישיב הקב"ה לכל אדם את מה שנגזל ממנו, אז איזה נזק יכול להיווצר מהטיית משפט? התשובה של

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא
לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף